

XII skyrius

Politinės partijos ir politinės organizacijos

**dr. JUOZAS VALČIUKAS,
JUTA VEČERSKYTĖ-BROSEL**

XII SKYRIAUS TURINYS

1. Politinės partijos sąvoka ir požymiai	375
2. Politinių partijų rūšys	377
3. Partinės sistemos samprata	378
4. Politinių partijų institucionalizavimas	379
5. Politinės organizacijos sąvoka	280
6. Politinių partijų steigimo tvarka	381
7. Politinių partijų veiklos principai ir teisinės garantijos	384
8. Politinių partijų finansavimas ir finansavimo kontrolė	386
9. Politinių partijų atsakomybė, pertvarkymas ir pabaiga	391

1. Politinės partijos sąvoka ir požymiai

Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymo⁸⁸³ (toliau – PPĮ) preambulėje skelbiama, kad politinių partijų įvairovė užtikrina Lietuvos Respublikos politinės sistemos demokratiškumą. Politinės partijos jungia Lietuvos Respublikos piliečius bendriems politiniams tikslams įgyvendinti, padeda formuoti ir išreikšti Lietuvos Respublikos piliečių interesus ir politinę valią.

PPĮ 2 straipsnyje politinė partija apibrėžiama kaip savo pavadinimą turintis, pagal šį įstatymą įsteigtas viešasis juridinis asmuo, kurio tikslas – tenkinti savo narių politinius interesus, padėti reikšti jų politinę valią, siekti dalyvauti įgyvendinant valstybės valdžią ir savivaldos teisę. Atsižvelgiant į tai, galima įvardyti tam tikrus svarbiausius politinės partijos požymius:

Pirma. Politinė partija – tai laisvanoriškai steigiamą organizacija. Vadinasi, politinės partijos formuojasi laisva piliečių valia. Konstitucinis Teismas 2000 m. gruodžio 21 d. nutarime⁸⁸⁴ atskleidė, koks yra teisės laisvai vienytis, *inter alia*, į politines partijas turinys: tai teisė jas steigti, teisė įstoti į jas ir dalyvauti jų veikloje, teisė nebūti jų nariu bei teisė išstoti iš jų. Piliečiai, jungdamiesi pagal tam tikrą pasaulėžiūrą, išsilavinimą, tautinę ar socialinę priklausomybę, lytį, religiją ar kitą kriterijų, gali laisvai įkurti naują ar atkurti anksčiau veikusią politinę partiją, įstoti į veikiančią politinę partiją ar išstoti iš jos ir įkurti savo politinę partiją.

Konstitucijoje įtvirtinta teisė laisvai vienytis į politines partijas nereiškia, kad visi piliečiai nepriklausomai nuo politinių pažiūrų turi teisę įstoti į bet kokias veikiančias partijas, o politinės partijos privalo priimti savo nariais visus to pageidaujančius asmenis. Konstitucija laiduoja piliečiams teisę laisvai jungtis į politines partijas, bet ne teisę reikalauti būti priimtiems į politines partijas. Kita vertus, piliečių konstitucinė teisė laisvai vienytis į politines partijas turi tam tikras ribas. Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad politinių partijų veikla ir tikslai negali būti priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad ši teisė gali būti ribojama įstatymu, bet ne daugiau negu leidžia pati Konstitucija⁸⁸⁵.

Kai kurie konstitucinės teisės laisvai vienytis į politines partijas ribojimai ir draudimai yra *expressis verbis* nustatyti pačioje Konstitucijoje, antai teisėjas negali dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje (113 str. 2 d.); politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje negali dalyvauti asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai (141 str.); 118 straipsnio 3 dalies nuostata, kad prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo, reiškia, kad prokurorams draudžiama būti politinių partijų ir politinių organizacijų nariais, dalyvauti jų veikloje; asmuo, išrinktas Respublikos Prezidentu, turi sustabdyti savo veiklą politinėse partijose ir politinėse organizacijose iki naujos Respublikos Prezidento rinkimų kampanijos pradžios (83 str. 2 d.). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konstitucijos 35 straipsnyje įtvirtinta piliečių teisė laisvai vienytis į politines partijas gali būti laikinai apribota įvedus karo ar

⁸⁸³ⁿ Politinių partijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 29-692; 2004, Nr. 54-1831; 2013, Nr. 128-6513.

⁸⁸⁴ Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 110-3536.

⁸⁸⁵ Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 44-1608.

nepaprastą padėtį (145 str.).

Antra. Politinė partija – tai savarankiškai veikiantis visuomeninis susivienijimas, turintis savivaldos teisę. Konstitucinis Teismas 2004 m. liepos 1 d. nutarime⁸⁸⁶ yra konstatavęs, kad esminis Konstitucijos 35 straipsnyje numatytų susivienijimų konstitucinio teisinio statuso elementas yra jų autonomiškumas valstybės valdžios, kitų valstybės ir savivaldybių institucijų atžvilgiu. Tai reiškia, kad politinė partija savo veiklą organizuoja laisvai ir savarankiškai pagal jos įstatuose numatytus tikslus ir uždavinius ir šiuos uždavinius sprendžia per demokratiškai išrinktus savo valdymo organus. Valstybės institucijos negali varžyti politinių partijų veikimo, išskyrus atvejus, kai jų veikla prieštarauja Konstitucijai ir įstatymams. Politinės partijos – visuomeniniai susivienijimai, veikiantys visuomeniniais pagrindais ir neatliekantys valstybės institucijų, valstybės pareigūnų ar viešųjų įstaigų funkcijų.

Trečia. Politinė partija – tai organizacija, kurios tikslas yra tenkinti savo narių politinius interesus ir siekti politinės valdžios. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad politinės partijos yra „tokie susivienijimai, kurių steigimosi tikslai, paskirtis ir veikla yra neatsiejami nuo politinės valdžios siekio, taigi nuo dalyvavimo rinkimuose į atstovaujамąją instituciją – Seimą“⁸⁸⁷. Politinės partijos atvirai siekia iškovoti vietų parlamente ir vyriausybėje, kitaip tariant, siekia tiesiogiai dalyvauti įgyvendinant valstybės valdžią. Politinės partijos aktyviai dalyvauja valstybės politiniame gyvenime: parlamentiniuose ir municipaliniuose rinkimuose; formuojant vyriausybę; priimant politinius sprendimus ir juos įgyvendinant. Būtent šiuo požymiu politinės partijos skiriasi nuo kitų visuomeninių susivienijimų. Kita vertus, šio požymio negalima absoliutinti. Pasitaiko atvejų, kai įstatymų leidėjas suteikia teisę dalyvauti rinkimuose ne tik politinėms partijoms, pavyzdžiui, pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais teisę kelti kandidatus į atstovaujамąsias valdžios institucijas turėjo politinės partijos ir visuomeninės organizacijos.

Ketvirta. Politinė partija – nuolat veikianti organizacija, vienijanti nuolatinius narius, kuriuos jungia bendri politiniai interesai.

Penkta. Politinės partijos narius vienija bendri politiniai įsitikinimai (bendra ideologija). Tai organizacija, formuojanti ir išreiškianti tautos politinę valią ir interesus.

Šešta. Politinė partija – tai pelno nesiekianti organizacija. Pabrėžtina, kad politinei partijai nedraudžiama verstis tam tikra veikla, pavyzdžiui, leidyba, spauda, nuosavybės teise priklausančio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo ir kita veikla, bet iš šios veiklos gautos lėšos gali būti naudojamos tik politinės partijos įstatuose nurodytiems politinės partijos veiklos tikslams.

Septinta. Politinė partija turi juridinio asmens teises, vadinasi, veikia pagal savo įstatutą, turi aiškiai apibrėžtą organizacinę struktūrą ir atskirą turtą, gali savo vardu įgyti turtingas bei asmenines neturtines teises ir turėti pareigų, būti ieškovais ir atsakovais teisme.

Analizuojant įvairių šalių politinių partijų veiklą, dažniausiai nurodomos šios jų funkcijos: politinės partijos nustato politinės veiklos kryptį ir siekia užsibrėžtų politinių tikslų; siekdamos įgyvendinti savo programinius tikslus daro aktyvų poveikį rinkėjams; atskleidžia, formuluoja ir pagrindžia didelių socialinių grupių politinius interesus; skatina piliečius aktyviai dalyvauti politinėje veikloje, ugdo visuomenės politinį aktyvumą ir pilietiškumą; aktyviai dalyvauja parlamentiniuose ir municipaliniuose rinkimuose; rengia ir

⁸⁸⁶ Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 105-3894.

⁸⁸⁷ Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 21-664.

renkasi lyderius bei siekia, kad šie eitų vadovaujamas pareigas valstybės valdžios ir vietos savivaldos institucijose; dalyvauja formuojant valstybės valdžios ir vietos savivaldos institucijas; daro įtaką valstybės valdžios ir vietos savivaldos institucijų veiklai; dalyvauja primant ir įgyvendinant politinius sprendimus; padeda taikiu būdu spręsti socialinius konfliktus; neretai atlieka nacionalinės integracijos funkciją (ypač besikuriančiose valstybėse); propaguoja savo idėjines pažiūras ir įsitikinimus; formuoja viešąją nuomonę; skatina naujų politinių doktrinų atsiradimą; atlieka komunikavimo funkciją – stiprina valstybės valdžios institucijų ir jos vadovų ryšius su visuomene, įvairiais jos sluoksniais bei grupėmis.

2. Politinių partijų rūšys

Pagal politinės partijos vietą valdžios sistemoje ir santykį su valstybės valdžia politinės partijos skirstomos į valdančiąsias ir opozicines. Šis skirstymo kriterijus, pagal kurį skirstomos politinės partijos, tėra vienas iš daugelio. Politinės partijos, be kita ko, gali būti skirstomos pagal tokius kriterijus kaip idėjinis kryptingumas, politinė kryptis, programų turinys, organizacinė struktūra ir kt. Vertinant politines partijas pagal tam tikrus klasifikavimo kriterijus, galima identifikuoti, kokiems socialiniams interesams partija atstovauja, kokie jos tikslai ir kokiais būdais bei priemonėmis tų tikslų yra siekiama.

Politinė partija siekia išreikšti visuomenės daugumos interesus. Siekdama šio tikslo, politinė partija pirmiausia nustato socialinės ekonominės politikos idėjinę kryptį ir tada pasirenka politines priemones jai įgyvendinti. Klasikinių konservatorių partijų programų idėjinį pagrindą sudaro konservatizmo idėjos. Šios partijos siekia išlaikyti ankstesniąją valstybės valdymo tvarką, pasisako prieš radikalias reformas. Liberaliosios partijos remia liberalizmo idėjas – ekonominę laisvę, valstybės nesikišimą į visuomenės gyvenimą. Reformistinių partijų grupei priskiriamos socialistinės ir socialdemokratinės partijos, pasisakančios už socialinę lygybę, pavyzdžiui, leiboristų partija Didžiojoje Britanijoje, socialdemokratų partija Vokietijoje, Švedijoje ir kt. Ši partija, būdama valdžioje, įgyvendino vadinamąjį švediškąjį socializmo modelį. Atskirą partijų grupę sudaro konfesinės arba klerikalinės partijos, vienijančios narius pagal jų tikėjimą. Jų (pavyzdžiui, krikščionių demokratų partijos) nariai pasisako už religijos įtakos stiprinimą valstybės gyvenime. Kai kuriose valstybėse veikia klerikalinės partijos, siekiančios pajungti valstybę tam tikrai religijai (pavyzdžiui, politinio Islamo ideologijos partijos). Be to, valstybėse veikia tautinės partijos, atstovaujančios tautinės bendrijos interesus. Daugelyje valstybių veikia įvairios „žaliųjų“ partijos ir judėjimai, keliantys aplinkosaugos reikalavimus.

Pagal politinį kryptingumą skiriamos dešinėsios, kairiosios ir centristinės partijos. Ši klasifikacija moksle atsirado po to, kai Prancūzijos parlamente buvo nustatyta, kad konservatoriai turi sėdėti pirmininko dešinėje, o reformų šalininkai – kairėje. Dešinėsios partijos paprastai pasisako už privatinę nuosavybę. Jų šalininkai tvirtina, kad socialinė nelygybė yra socialinės pažangos matas. Kairiosios partijos siekia didesnės ar mažesnės socialinės lygybės. Skiriamos dvi kryptys: vieni „kairieji“ siekia socialinės lygybės demokratiniu būdu, o kiti pasisako už įvairios formos diktatūrą.

Ideologijos požiūriu skiriamos: idėjinės (veiklos pagrindas – kokia nors ideologija); pragmatinės, arba rinkimų partijos (jų veikla būna aktyvi tik prieš rinkimus); charizmatinės ir vadų partijos (jų veikla grindžiama griežta hierarchine struktūra ir paklusnumu, joms vadovauja religiniai ar kiti lyderiai).

Politinės partijos skiriasi ir pagal organizacinės struktūros kriterijų. Vienoms partijoms būdinga griežta organizacinė tvarka ir disciplina, kitoms tai nebūdinga. Vienos partijos pripažįsta tik fiksuotąją narysę, kitos – ne.

Pagal teisinę politinių partijų padėtį skiriamos registruotosios ir neregistruotosios, legalios ir nelegalios partijos. Registruotosios partijos, skirtingai nei neregistruotosios, turi juridinio asmens teises. Pabrėžtina, kad Lietuvoje visos politinės partijos turi būti įregistruotos. Legalios partijos – tai partijos, veikiančios teisėtai. Partija tampa nelegali, kai jos veikla yra uždraudžiama įstatymu arba teismo sprendimu, nors ji tęsia savo veiklą.

3. Partinės sistemos samprata

Partinės sistemos sąvoka apibrėžia valstybėje veikiančių ir kovoje dėl valstybės valdžios dalyvaujančių politinių partijų skaičių ir jų tarpusavio santykį. Partinei sistemai formuotis didelės įtakos turi politinių jėgų santykis valstybėje, visuomenės politinės kultūros lygis, rinkimų sistema ir valstybės režimas. Tam tikrą įtaką daro valstybės gyventojų nacionalinė sudėtis, religija, istorinės tradicijos ir kt.

Partinė sistema – tai ne tik partijų visuma. Demokratinėse valstybėse jų yra daug, bet ne visos vienodai aktyvios politiniame gyvenime. Kai kurių politinių partijų rinkėjai beveik nepastebi rinkimuose, parlamente, opozicijos gretose. Dėl šios priežasties partinės sistemos sąvoka dažniausiai apima tas politines partijas, kurios daro įtaką ir atspindi visuomenės daugumos politinę valią ir interesus. Valstybės partinė sistema gali keistis. Kartais valstybėje egzistavusi daugiapartinė sistema reformuojama į dvipartinę sistemą ir atvirkščiai.

Partinės sistemos klausimas konstitucinėje teisėje paprastai kyla reglamentuojant su rinkimais susijusius visuomeninius santykius, nustatant parlamento organizacinę struktūrą, jo veiklą, formuojant vyriausybę, valstybės valdymo institucijų sistemą ir kt. Demokratinėse valstybėse konstitucijose partinė sistema nėra įtvirtinama. Toks požiūris grindžiamas nuostata, kad piliečiai turi teisę laisvai vienytis į politines partijas ir nevaržomai dalyvauti šalies politiniame gyvenime, ir leidžia gana lengvai iš vienos partinės sistemos pereiti į kitą. Partinės sistemos yra daugiau politologijos mokslo tyrinėjimo objektas. Konstitucinės teisės moksle partinė sistema yra nagrinėjama tuo atveju, kai ji yra įtvirtinama teisės normose. Daugelyje valstybių partinę sistemą reglamentuojančių teisės normų nėra.

Tradicškai skiriamos trys partinės sistemos: daugiapartinė, dvipartinė ir vienpartinė. Daugiapartinė sistema yra tada, kai rinkimų kovoje dėl valdžios dalyvauja daugiau nei dvi partijos, turinčios lygias galimybes dalyvauti ją formuojant. Nė viena partija, turinti savo atstovų parlamente, negali savarankiškai viena valdyti, nes neturi daugumos balsų. Daugiapartinės sistemos gali būti skirtingos. Pavyzdžiui, sistema, kai partijos sudaro koalicinę vyriausybę ar jungiasi į blokus, kai vyrauja viena partija ir kt. Vadinamoji vyravimo sistema susidaro tada, kai viena partija išbūna valdžioje ilgą laiką (10–20 metų). Pavyzdžiui, Švedijos socialdemokratų darbo partija išbuvo valdžioje su nedidelėmis pertraukomis nuo 1937 iki 1976 metų. Aiškinama, kad vyraujanti partija atstovauja visos tautos ir įvairių socialinių grupių interesams. Ši sistema būdinga demokratinėms režimams.

Dvipartinė sistema yra tada, kai valstybėje veikia daug partijų, bet realiai į valdžią pretenduoja ir ją formuoja dvi partijos. Šiuo atveju viena partija turi parlamente absoliučią daugumą (valdančioji partija), o kita yra opozicinė (kritikuojanti valdančiąją partiją). Jos

kartais keičia viena kitą valdžioje. Pavyzdžiui, tokia sistema būdinga Jungtinėms Amerikos Valstijoms. Didžiojoje Britanijoje pagrindinės opozicinės partijos veikla yra institucionalizuota, opozicinės partijos lyderis net gauna atlyginimą iš valstybės išdo.

Galima ir nuolatinio partijų skaičiaus sistema. Ji būdinga besivystančioms valstybėms ir paprastai yra laikino, pereinamojo pobūdžio. Tokia sistema atsiranda tada, kai valstybės valdžia siekia apriboti arba uždrausti tam tikrų partijų veiklą. Vienpartinė sistema – tai sistema, kai legaliai leidžiama veikti ir dalyvauti kovoje dėl politinės valdžios tik vienai politinei partijai. Tokia sistema būdinga nedemokratinėms režimams.

Lietuvoje nuo 1918 m. formavosi daugiapartinė sistema. Tiesa, pirmosios politinės partijos Lietuvoje kūrėsi XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, bet legaliai joms veikti nebuvo politinių sąlygų. Pavyzdžiui, 1896 m. buvo įkurta Socialdemokratų partija, 1902–1905 m. – Lietuvių demokratų partija, 1905 m. – Lietuvių krikščionių demokratų partija, 1918 m. – Komunistų partija. 1922 m. buvo įsteigta Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga, 1924 m. – Lietuvių tautininkų sąjunga. Po 1926 m. valstybinio perversmo Lietuvoje valstybės valdžią turėjo viena partija – Tautininkų sąjunga. Kitos opozicinės partijos, nors oficialiai nebuvo uždraustos, didesnės politinės įtakos nedarė. Nuo 1936 m. vasario 6 d. Tautininkų sąjunga buvo vienintelė oficialiai veikianti partija, o kitų partijų veikla buvo uždrausta. Sovietinės okupacijos metais nuo 1940 m. birželio 15 d. vadovaujančia ir vieninga tapo komunistų partija.

Daugiapartinė sistema Lietuvoje buvo atkurta ir įteisinta tik 1989 m. gruodį, kai Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba, pakeitusi to meto Konstitucijos 6 ir 7 straipsnius, panaikino vadovaujamąjį komunistų partijos vaidmenį politinėje sistemoje. Daugiapartinė sistema Lietuvoje nuo 1989 m. formavosi keliais būdais. Buvo atkuriamos tarpukario Lietuvoje veikusios politinės partijos. Pavyzdžiui, 1989–1990 m. buvo atkurtos Lietuvos demokratų partija, Lietuvos tautininkų sąjunga, Lietuvos socialdemokratų partija, Lietuvos krikščionių demokratų partija, Lietuvos valstiečių sąjunga. 1990 m. pabaigoje vietoj Lietuvos komunistų partijos pradėjo veikti socialdemokratinės orientacijos Lietuvos demokratinė darbo partija, steigėsi naujos politinės partijos. Teisingumo ministerijos pateikiamais duomenimis, 2020 m. gruodžio mėn. Lietuvoje veikė 25 politinės partijos.

4. Politinių partijų institucionalizavimas

Šiuolaikinis politinių partijų vaidmuo valstybės gyvenime lemia neišvengiamą poreikį jas institucionalizuoti. Politinės partijų institucionalizavimas yra politinės partijos, kaip ypatingo politinio instituto, teisinės padėties įtvirtinimas konstitucijoje (konstitucionalizavimas) ir įstatymuose (įstatyminis institucionalizavimas).

Institucionalizuoti politinių partijų veiklą pradėta tik šiame šimtetyje. XIX a. konstitucijose apie politines partijas nebuvo net užsimenama, nors jau tuo metu jos buvo svarbios politiniame valstybės gyvenime. Po Antrojo pasaulinio karo dauguma priimtų konstitucijų įtvirtino politinių partijų veiklos konstitucinius pagrindus. Nemažai valstybių šių konstitucinių nuostatų įgyvendinimą nustatė specialiuose teisės norminiuose aktuose, reglamentuojančiuose politinių partijų steigimo ir likvidavimo tvarką, veiklos principus ir apribojimus, finansavimo šaltinius ir turtą, santykius su valstybės valdžios institucijomis, dalyvavimą rinkimuose ir valstybės valdžios institucijų darbe. Pastaruju metu vis dažniau politinės partijos konstitucinės teisės moksle nagrinėjamos kaip atskiras

konstitucinės teisės institutas, atsiranda terminas „politinių partijų teisė“, „parlamentarizmo studijos“ ir pan.

Lietuvos konstitucinės teisės moksle sąvoka „institucionalizavimas“ pradėta vartoti ne taip seniai. Tokios sąvokos nevartojo M. Römeris ir kiti tarpukario Lietuvos teisininkai. 1918–1938 m. Lietuvos konstitucijose apskritai nebuvo sąvokos „politinės partijos“. Šių konstitucijų leidėjai vartojo sąvoką „draugijos ir sąjungos“, kuri apėmė ir politines partijas. Visos nuolatinės tarpukario Lietuvos konstitucijos laidavo piliečiams draugijų ir sąjungų laisvę. Šių organizacijų veikla pirmą kartą buvo reglamentuota 1919 m. Įstatyme apie draugijas, vėliau – 1936 m. Draugijų įstatyme ir jo pakeitimuose. Tai atitiko to meto Europos valstybių konstitucinę teisę. Pabrėžtina, kad visos to meto Europos valstybių konstitucijos įtvirtino draugijų ir sąjungų laisvę, kartu laiduodamos ir laisvą politinių partijų steigimą ir veiklą. To meto mokslininkai, pavyzdžiui, M. Römeris, taip pat neskyrė politinių partijų į atskirą visuomeninių organizacijų (asociacijų) grupę ir apibūdino jas kaip „grynai dirbtinio pobūdžio draugijas“, jungiančias vienodų pažiūrų ar nusistatymo žmones, susijungusius veikti šiuo nusistatymu viešuosius santykius ar viešąją tvarką⁸⁸⁸. Tiesa, M. Römeris pripažino, kad politinių partijų reikšmė itin didelė demokratinės santvarkos, ypač – parlamentinio valdymo valstybėse.

Atkūrus Lietuvos valstybingumą įstatymo, reglamentuojančio politinių partijų steigimą ir veiklą, projektą svarstė Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. Po ilgų diskusijų 1990 m. rugsėjo 25 d. deputatai priėmė Politinių partijų įstatymą. 1992 m. spalio 25 d. priėmus Lietuvos Respublikos Konstituciją, šis įstatymas buvo pataisytas ir suderintas su Konstitucijos nuostatomis, o 1994 m. birželio 15 d. pakeistas ir šio įstatymo pavadinimas – Politinių partijų ir politinių organizacijų įstatymas. Nuo 2013 m. gruodžio 14 d. galioja nauja Politinių partijų įstatymo redakcija⁸⁸⁹.

5. Politinės organizacijos sąvoka

Pabrėžtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, be sąvokos „politinė partija“, vartojama ir sąvoka „politinė organizacija“ (35 str. 3 d., 44 str. 2 d., 83 str. 2 d., 113 str. 2 d., 114 str. 1 d., 141 str.). Konstitucinis Teismas 2007 m. vasario 9 d. nutarime⁸⁹⁰ pažymėjo, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas ne tik politinių partijų, bet ir politinių organizacijų institutas (Konstitucijos 35 str. 3 d., 44 str. 2 d., 83 str. 2 d., 113 str. 2 d., 114 str. 1 d., 141 str.), be to, kad sąvokos „politinė partija“ ir „politinė organizacija“ yra artimos, bet ne tapačios.

Konstitucinis Teismas 2010 m. lapkričio 9 d. nutarime⁸⁹¹ konstatavo: „Politinės partijos yra viena iš politinių organizacijų rūšių: tai susivienijimai, kurių steigimosi tikslai ir uždaviniai išskirtinai siejami su politine veikla, siekiu patekti į renkamas politinės valdžios institucijas, dalyvauti *inter alia* įgyvendinant valstybės valdžią. Greta politinių partijų, pagal Konstituciją, gali būti ir tokių organizacijų, į kurias asmenys vienijasi siekdami tenkinti įvairius visuomeniškai reikšmingus poreikius, vykdyti visuomenei naudingą veiklą, ir to siekdamos jos kartu kelia tam tikrus politinius siekius, *inter alia* dalyvauti rin-

⁸⁸⁸ Römeris, M. *Valstybė*. T. 2. Vilnius, 1995, p. 154.

⁸⁸⁹ Politinių partijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 29-692; 2004, Nr. 54-1831; 2013, Nr. 128-6513.

⁸⁹⁰ Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 19-722.

⁸⁹¹ Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 25-745.

kimuose į politines atstovaujamasias institucijas. Tokios organizacijos, įsteigtos įvairiems visuomeniškai reikšmingiems poreikiams tenkinti, kartu keliančios ir politinius siekius, atitiktų konstitucinę politinių organizacijų sampratą. Pažymėtina, kad konstitucinė politinių organizacijų samprata apima ne tik tokias nuolat veikiančias politines organizacijas, bet ir tokias politines organizacijas, kurios steigiamos, kad dalyvautų konkrečiuose rinkimuose į Europos Parlamentą (kaip antai rinkimų asociacijos).“ Šiame nutarime konstatuota, kad politinių organizacijų steigimo ir veiklos ypatumai turi būti nustatyti įstatyme. Įstatymų leidėjas, įstatyme apibrėždamas politinių organizacijų sampratą, gali numatyti jų įvairovę, *inter alia*, tokias politines organizacijas, kurios steigiamos tam tikriems politiniams siekiams įgyvendinti, be kita ko, dalyvauti konkrečiuose Europos Parlamento rinkimuose. Įstatyme įtvirtinant politinių organizacijų, *inter alia*, įsteigtų siekiant dalyvauti rinkimuose, teisę pateikti kandidatų sąrašus, turi būti įtvirtinti tam tikri specialieji reikalavimai, kuriuos jos turi atitikti, kaip antai tokias politines organizacijas gali steigti tik asmenys (tam tikras jų skaičius), turintys aktyviąją rinkimų į Europos Parlamentą teisę (ne tik Lietuvos Respublikos, bet ir kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, nuolat gyvenantys Lietuvoje) ir kt.

6. Politinių partijų steigimo tvarka

Demokratiškos pasaulio valstybių konstitucijose įtvirtinta, kad politinės partijos yra steigiamos ir veikia laisvai, tačiau atitinkamuose įstatymuose nustatomi reikalavimai, kurių privaloma laikytis. Ypač svarbios taisyklės, reglamentuojančios politinių partijų įstatų turinį, jų vidinę struktūrą, finansavimo šaltinius ir leidžiamas veiklos kryptis. Pažymėtina, kad politinių partijų steigimo ir veiklos laisvė labai priklauso nuo šalyje veikiančio politinio režimo. Autoritarinio ir totalitarinio režimo metu, norint įsteigti politines partijas ir visuomenines organizacijas, gali prireikti įvairių leidimų. Pavyzdžiui, Lietuvoje politinės partijos ir kitos visuomeninės organizacijos leidimų tvarka buvo steigiamos pagal 1936 m. Draugijų įstatymą. Iš esmės, autoritarinio politinio režimo sąlygomis bus žymiai sudėtingiau įsteigti politinę partiją ir šiai siekti visavertiškai dalyvauti šalies politiniame gyvenime. Totalitarizmo metu politinis gyvenimas dar griežčiau suvaržytas ir vyraujančios politinės partijos oponentai praktiškai apskritai neturi galimybių dalyvauti politinėje kovoje, nes kitų politinių partijų veikla dažniausiai yra draudžiama. Demokratinėse šalyse draudžiama kurti ar veikti tokioms politinėms partijoms, kurios propaguoja prievartą, kursto nesantaiką, siekia antikonstitucinių tikslų. Pagal PPI 4 straipsnio 3 dalį draudžiama steigti ir veikti politinėms partijoms, kurių steigimo ar programiniuose dokumentuose propaguojama ar veikloje praktikuojama rasinė, tautinė, religinė, socialinė nelygė ir neapykanta, autoritarinio ar totalitarinio valdymo, valdžios užgrobimo prievarta metodai, karo ir smurto propaganda, žmogaus teisių ir laisvių, viešosios tvarkos pažeidimai, kitos idėjos ir veiksmai, prieštaraujantys Konstitucijai, Lietuvos Respublikos įstatymams ir nesuderinami su visuotinai pripažintomis tarptautinės teisės normomis.

Kaip buvo atskleista Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 14 d. nutarime⁸⁹², Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalyje piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į politines partijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams, yra viena pagrindinių demokratinės valstybės piliečio teisių. Konstitucinė teisė laisvai vienytis į politines

⁸⁹² Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 44-1608.

partijas yra daugialypė. Konstitucinis Teismas 2000 m. gruodžio 21 d. nutarime⁸⁹³ yra konstatavęs, kad konstitucinės teisės laisvai vienytis į politines partijas turinį sudaro teisė kurti politines partijas, teisė įstoti į jas ir dalyvauti jų veikloje, taip pat Konstitucijoje laiduojama teisė savo valia nuspręsti, priklausyti ar nepriklausyti kuriai nors politinei partijai. Konstitucijos 35 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiam nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai. Tai – konstitucinė garantija, ginanti asmenį nuo priklausymo kokiam nors susivienijimui prieš jo valią. Asmuo šią konstitucinę teisę įgyvendina laisva valia, o asmens laisva valia yra pamatinis narystės politinėse partijose principas. Šio konstitucinio principo turi būti laikomasi teisės aktuose reglamentuojant visų rūšių susivienijimų steigimą bei veiklą, narystės juose santykius nepriklausomai nuo to, kokių teisėtų tikslų šie susivienijimai siekia⁸⁹⁴.

Kas gali būti politinių partijų steigėjais ir nariais priklauso nuo nacionalinių teisės normų turinio. Neretai visas politines teises šalyje gali įgyti tik tos valstybės piliečiai, tačiau egzistuoja įvairios išimtys, kai tam tikruose rinkimuose gali dalyvauti ir užsienio šalių piliečiai, taigi ir tokiems asmenims gali būti suteikta teisė būti atitinkamos valstybės politinių partijų dalyviais. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 35 straipsnyje yra nustatyta, kad politinių partijų, kitų politinių ir visuomeninių organizacijų steigimą ir veiklą reglamentuoja įstatymas. Teisė jungtis į politines partijas yra įtvirtinta PPI 3 straipsnyje, kuriame nurodoma, kad teisė laisvai jungtis į politines partijas, dalyvauti jų veikloje ir iš jų išstoti turi Lietuvos Respublikos piliečiai ir Lietuvos Respublikoje gyvenantys Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai. Norėdami įsteigti politinę partiją šie asmenys turi atitikti ir daugiau reikalavimų. Politinės partijos steigėjais ir nariais gali būti Lietuvos Respublikos piliečiai ir Lietuvos Respublikoje gyvenantys Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, kurie yra sulaukę 18 metų ir nėra kitų valstybių partijų ar politinių organizacijų nariai, išskyrus jų narystę Europos politinėse partijose, kurių steigimą ir veiklą reglamentuoja Reglamentas Nr. 1141/2014.

Pagal PPI galimi politinės partijos steigėjai nuo politinės partijos įregistravimo Juridinių asmenų registre tampa jos nariais. Tuo pačiu metu Lietuvos Respublikos pilietis ar Lietuvos Respublikoje gyvenantis Europos Sąjungos valstybės narės pilietis gali būti tik vienos Lietuvos Respublikoje įregistruotos politinės partijos steigėju ar nariu. Taip pat įstatymas numato minimalų politinės partijos steigėjų skaičių, kurių Lietuvos Respublikoje turi būti ne mažiau kaip du tūkstančiai⁸⁹⁵. Steigėjai ir (arba) jų atstovai sušauktame politinės partijos steigiamajame suvažiavime (susirinkime, konferencijoje) turi priimti politinės partijos įstatus, programą ir išrinkti valdymo organus, taip pat priimti sprendimą dėl buveinės. Steigėjas gali Civilinio kodekso nustatyta tvarka įgaluoti kitą steigėją atstovauti jam politinės partijos steigiamajame suvažiavime (susirinkime, konferencijoje). Tokiu atveju vienas steigėjas gali pagal įgaliojimus atstovauti ne daugiau kaip dešimčiai kitų steigėjų.

Piliečių konstitucinė teisė laisvai vienytis į politines partijas ir politines organizacijas nėra absoliuti, ji gali būti ribojama įstatymu, tačiau ne daugiau negu leidžia pati

⁸⁹³ Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 110-3536.

⁸⁹⁴ *Oficialioji konstitucinė doktrina: svarbiausios nuostatos (1993–2020)*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2020, <https://www.lrkt.lt/data/public/uploads/2020/10/oficialioji-konstitucine-doktrina-web.pdf>.

⁸⁹⁵ Įstatymų leidėjas minėtą steigėjų skaičių vis didino: pagal ankstesnes PPI redakcijas politinei partijai įsteigti užteko 400 steigėjų, nuo 2004 m. iki 2013 m. – 1 000 steigėjų. Pagal tarpukario Lietuvoje galiojusius įstatymus politinei partijai įsteigti pakako penkių piliečių, tik 1936 m. šis skaičius buvo padidintas iki dvylikos.

Konstitucija. Konstitucinės teisės laisvai vienytis į politines partijas ir politines organizacijas apribojimai ir draudimai yra nustatyti pačioje Konstitucijoje: Konstitucijos 113 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teisėjas negali dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje; Konstitucijos 141 straipsnyje įtvirtinta, kad politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje negali dalyvauti asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję iš krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai; Konstitucijos 118 straipsnio 3 dalies nuostata, kad prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo, suponuoja ir draudimą prokurorams būti politinių partijų ir politinių organizacijų nariais, dalyvauti jų veikloje; pagal Konstitucijos 83 straipsnio 2 dalį asmuo, išrinktas Respublikos Prezidentu, turi sustabdyti savo veiklą politinėse partijose ir politinėse organizacijose iki naujos Respublikos Prezidento rinkimų kampanijos pradžios. Šiame kontekste paminėtina ir tai, kad piliečių teisė laisvai vienytis į politines partijas gali būti laikinai apribota, įvedus karo ar nepaprastąją padėtį.

Ypatinga reikšmė skiriama politinės partijos įstatams, kurie laikomi jos steigimo dokumentu. Politinės partijos veikia pagal savo įstatus, kuriuose turi būti nurodyta: politinės partijos pavadinimas; politinės partijos teisinė forma – politinė partija; politinės partijos buveinės keitimo tvarka; politinės partijos veiklos tikslai, kurie turi būti apibūdinti aiškiai ir išsamiai nurodant veiklos sritis bei rūšis; įstojimo į politinę partiją ir išstojimo, pašalinimo iš jos sąlygos ir tvarka; politinės partijos narių teisės ir pareigos; politinės partijos nario mokesčių dydžio nustatymo, mokėjimo ir naudojimo tvarka; politinės partijos padalinių steigimo, veiklos nutraukimo tvarka; politinės partijos suvažiavimo (susirinkimo, konferencijos) kompetencija, periodiškumas, sušaukimo ir sprendimų priėmimo tvarka; politinės partijos kolegialūs valdymo organai, jų kompetencija, rinkimo ir atšaukimo tvarka, laikotarpis, kuriam kolegialūs valdymo organai gali būti išrinkti, jų sprendimų priėmimo tvarka; politinės partijos vadovo rinkimo ir atšaukimo tvarka, jo kompetencija, laikotarpis, kuriam vadovas gali būti išrinktas; politinės partijos valdymo organų atskaitomybės suvažiavimui (susirinkimui, konferencijai) ir jų veiklos kontrolės tvarka; politinės partijos įstatų ir programos keitimo tvarka; politinės partijos simbolika, jeigu politinė partija numato ją turėti; politinės partijos turto ir lėšų naudojimo kontrolės tvarka; politinės partijos veiklos laikotarpis, jeigu jis yra ribotas; politinės partijos pabaiga. Įstatuose gali būti numatyta ir kitų politinės partijos veiklos nuostatų, neprieštaraujančių Konstitucijai, Civiliniam kodeksui, PPI ir kitiems įstatymams. Steigiamos politinės partijos įstatus turi pasirašyti politinės partijos steigėjų įgaliotas atstovas.

Kai būna atlikti visi pirminiai politinių partijų steigimo veiksmai, politinės partijos įregistruojamos Juridinių asmenų registre ir nuo tada laikomos įsteigtomis. Politinėms partijoms įregistruoti ir išregistruoti būtinus pateikti dokumentus, politinių partijų registravimo, išregistravimo ir politinių partijų duomenų ir įstatų pakeitimų registravimo tvarką nustato Juridinių asmenų registro nuostatai. Politinių partijų Juridinių asmenų registruoti pateikiamų duomenų tikrumą, įstatų, programos ar jų pakeitimų atitiktį įstatymų nustatytiems reikalavimams patvirtina ir dokumentus, patvirtinančius, kad politinę partiją galima registruoti, nes šio įstatymo nustatyti reikalavimai įvykdyti ir atsirado šiame įstatyme numatytos aplinkybės, per 30 dienų nuo visų Juridinių asmenų registro nuostatuose nurodytų dokumentų ir duomenų gavimo dienos surašo Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Jeigu pateikti ne visi Juridinių asmenų registro nuostatuose

nurodyti dokumentai ir duomenys, Teisingumo ministerija ne vėliau kaip per 15 dienų nuo jų gavimo dienos apie tai raštu praneša politinės partijos steigėjų įgaliotam atstovui, nurodydama, kokie trūkumai turi būti ištaisyti. Kai yra pateikti visi trūkstami dokumentai ir duomenys, nuo šių dokumentų ir duomenų pateikimo dienos 30 dienų terminas skaičiuojamas iš naujo. Teisingumo ministerija atsisako patvirtinti pateiktų duomenų tikrumą ir įstatų, programos, jų pakeitimų atitiktį įstatymų nustatytiems reikalavimams, jeigu politinės partijos įstatuose, programoje ar jų pakeitimuose nurodyti politinės partijos tikslai ir uždaviniai, veiklos būdai prieštarauja Konstitucijai, Civiliniam kodeksui ir kitiems įstatymams bei pateikti duomenys neatitinka tikrovės.

Politinės partijos – nuolat veikiančios organizacijos, kurios vienija nuolatinius narius, jungiamus bendrų politinių interesų. Išsiskyrus partijos narių interesams ar dėl kitų aplinkybių partijos narių skaičius gali sumažėti ir tapti mažesnis nei yra būtina politinei partijai įsteigti, todėl partija privalo kiekvienais metais, ne vėliau kaip iki kovo 1 dienos ir ne vėliau kaip iki spalio 1 dienos, pateikti Teisingumo ministerijai savo politinės partijos narių sąrašą. Teisingumo ministerija patikrina politinių partijų narių sąrašus ir ne vėliau kaip iki kiekvienų metų kovo 10 dienos ir iki spalio 10 dienos praneša Vyriausiajai rinkimų komisijai, ar politinės partijos narių skaičius atitinka šio įstatymo reikalavimus. Jeigu politinė partija nustatyta tvarka vienus metus nepateikia savo narių sąrašų, Teisingumo ministerija apie tai praneša Juridinių asmenų registro tvarkytojui ir šis inicijuoja politinės partijos likvidavimą pagal taisykles, numatytas Civiliniame kodekse.

7. Politinių partijų veiklos principai ir teisinės garantijos

Įstatyme išsamiai apibrėžti politinių partijų veiklos pagrindai. Pirmiausia, politinės partijos savo veikloje vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos civiliniu kodeksu, PPĮ ir kitais įstatymais, savo įstatais ir programa. Numatytas draudimas, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti steigiamos ir veikti kitų valstybių politinės partijos ir politinės organizacijos ar jų padaliniai, tačiau šis draudimas nėra taikomas Europos politinėms partijoms, kurių steigimą ir veiklą reglamentuoja Reglamentas Nr. 1141/2014. Draudžiama steigti ir veikti politinėms partijoms, kurių steigimo ar programiniuose dokumentuose propaguojama ar veikloje praktikuojama rasinė, tautinė, religinė, socialinė nelygybė ir neapykanta, autoritarinio ar totalitarinio valdymo, valdžios užgrobimo prievarta metodai, karo ir smurto propaganda, žmogaus teisių ir laisvių, viešosios tvarkos pažeidimai, kitokios idėjos ir veiksmai, prieštaraujantys Konstitucijai, Lietuvos Respublikos įstatymams ir nesuderinami su visuotinai pripažintomis tarptautinės teisės normomis. Įstatymas reikalauja, kad politinės partijos buveinė būtų Lietuvos Respublikoje.

Įstatyme yra įtvirtinta ir politinių partijų veiklos laisvė, nes visos politinės partijos Lietuvos Respublikos teritorijoje veikia laisvai ir savarankiškai, jos turi lygias teises, o valstybės ir savivaldybių institucijoms ar įstaigoms, jų pareigūnams, kitiems juridiniams ir fiziniams asmenims kištis į politinių partijų vidaus reikalus draudžiama.

Tačiau yra nustatyta ir tam tikrų politinių partijų veiklos ribojimų. Pavyzdžiui, politinių partijų organizacinė struktūra grindžiama tik teritoriniu principu, o darbovietėse negali būti steigiami ir veikti politinių partijų padaliniai. Taip pat PPĮ 4 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad politinės partijos organai ir buveinė turi būti Lietuvos Respublikos

teritorijoje. Politinės partijos veiklos teritorija galima laikyti teritoriją, kurioje veikia ar numatoma, kad veiks, politinės partijos struktūriniai padaliniai. Įstatymas tiesiogiai nereikalauja, kad politinės partijos veikla apimtų visos valstybės teritoriją. Teoriškai įmanoma, kad politinė partija gali vienyti išimtinai vienos savivaldybės teritorijoje gyvenančius asmenis. Jau anksčiau buvo minėta, kad Konstitucijos ir įstatymų nustatytais atvejais tam tikri konkrečiai tuose teisės aktuose nurodyti asmenys negali būti politinių partijų nariai arba turi sustabdyti narystę politinėje partijoje. Asmuo, kurio narystė politinėje partijoje sustabdyta, negali rinkti ir būti renkamas į politinės partijos bei jos padalinių organus, vykdyti jų pavedimus ar kitaip dalyvauti politinės partijos veikloje. Tačiau tokie apribojimai turi būti aiškiai ir konkrečiai įtvirtinti.

Be šių principų, politinės partijos savo veikloje vadovaujasi demokratiškumo ir viešumo principais. Demokratiškumo principas – tai politinių partijų veiklos pagrindas. Jo turi būti laikomasi priimant ir šalinant politinės partijos narius, priimant ir keičiant įstatus, programą, renkant vadovaujamus organus. Periodiškai turi būti rengiami politinių partijų visuotiniai susirinkimai, vykti vadovaujamųjų organų rinkimai, kontroliuojama jų veikla ir kt. Laikantis viešumo principo, visuomenė turi būti informuojama apie politinės partijos programą ir įstatus, partijos vadovaujamųjų organų sudėtį, finansinius šaltinius.

Politinės partijos yra politiniai susivienijimai, kurių tikslas – tenkinti savo narių politinius interesus ir dalyvauti valstybės valdyme. Visos pagal taisykles įsteigtos politinės partijos turi lygias teises dalyvauti Respublikos Prezidento, Seimo, savivaldybių tarybų rinkimuose ir rinkimuose į Europos Parlamentą. Rinkimų metu visų politinių partijų kandidatų sąrašams ir kandidatams į Seimo, Europos Parlamento, savivaldybių tarybų narius ir Respublikos Prezidentus suteikiama teisė nemokamai naudotis Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos laiku, sudaromos vienodos galimybės naudotis kitomis visuomenės informavimo priemonėmis rinkimų įstatymų nustatyta tvarka. Politinės partijos turi teisę ne tik konkuruoti tarpusavyje, joms taip pat garantuojama teisė sudaryti politinių partijų koalicijas ar sąjungas. Įstatymų leidėjas neįtvirtina politinių partijų koalicijų ar sąjungų sąvokos, nenurodo jų sudarymo motyvų. Tai gali būti, pavyzdžiui, susitarimai dėl bendros rinkimų kampanijos vykdymo, kandidatų kėlimo ar koalicinės vyriausybės sudarymo ir kt. E. Šileikio nuomone, politinių partijų susitarimai gali apimti visa, kas neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams⁸⁹⁶.

Politinių partijų dalyvavimas valstybės valdyme neapsiriboja tik rinkimais į valstybės valdžios institucijas. Politinės partijos ir po rinkimų aktyviai dalyvauja priimant politinius sprendimus ir juos įgyvendinant. Vienintelė valstybės valdžios dalis, kuriai politinės partijos nedaro jokios įtakos, – tai teisminė valdžia. Politinės partijos negalėtų tapti realia politine jėga, jeigu visuomenė neturėtų galimybės susipažinti su jų idėjomis ir politiniais įsitikinimais, o politinė partija neturėtų galimybės juos laisvai reikšti ir propaguoti. Informacijos laisvė – viena iš pagrindinių žmogaus teisių, kurią garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnis. Ji apima laisvę turėti įsitikinimus ir juos reikšti, teisę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, spaudos ir kitų informacijos priemonių laisvę. Įstatymų leidėjas politinių partijų informacijos laisvę traktuoja kaip vieną iš svarbiausių politinių partijų veiklos garantijų. Politinės partijos turi teisę nekliudomai raštu, žodžiu ar kitais būdais skleisti informaciją apie savo veiklą, propaguoti politinės partijos idėjas, tikslus ir programą, jos gali steigti visuomenės informavimo priemones ir

⁸⁹⁶ Šileikis, E. *Politinių partijų institucionalizavimas*. Vilnius, 1997, p. 158.

jomis naudotis. Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka politinės partijos turi teisę rengti mitingus, piketus, demonstracijas, procesijas, eitynes, kitokius taikius beginklius susirinkimus. Jos gali verstis leidybos, spaudos ir atributikos platinimo, nuosavybės teise priklausančio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo, politinių bei kultūrinių renginių (paskaitų, parodų ir kitų) organizavimo ir kita veikla, iš kurios gautos lėšos gali būti naudojamos tik politinės partijos įstatuose nurodytiems politinės partijos veiklos tikslams. Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti steigiamos ir veikti kitų valstybių politinės partijos, jų padaliniai ir organizacijos, bet įstatymų leidėjas leidžia Lietuvoje veikiančioms politinėms partijoms palaikyti ryšius su kitų valstybių politinėmis partijomis, tarptautinėmis ir kitokiomis organizacijomis.

Politinių partijų veikimo laisvė ir nepriklausomybė nuo valstybės institucijų neatskiriama nuo jų nuosavybės. Įstatymai garantuoja politinėms partijoms teisę į nuosavybę. Pagal Lietuvos Respublikoje galiojančius civilinius įstatymus, politinės partijos, kaip juridiniai asmenys, yra laikomi nuosavybės teisės subjektais. Politinėms partijoms nuosavybės teise gali priklausyti pastatai, įrenginiai, leidyklos, spaustuvės, transporto priemonės ir kiti objektai, taip pat kitas turtas, reikalingas jų statute (įstatuose) numatytiems uždaviniams įgyvendinti.

8. Politinių partijų finansavimas ir finansavimo kontrolė

Politinių partijų finansavimo klausimas yra aktualus visoms valstybėms. Net ir tos valstybės, kurios nereglamentuoja politinių partijų veiklos specialiais įstatymais, siekdamos išvengti politinės korupcijos ir užtikrinti politinių partijų lėšų įgijimo, naudojimo teisėtumą ir viešumą, stengiasi teisiškai apibrėžti politinių partijų finansavimo ribas ir tvarką. Pabrėžtina, kad, norėdamos užtikrinti savo kasdienę veiklą, konkuruoti tarpusavyje ir įgyvendinti savo idėjas, politinės partijos turi turėti piniginių lėšų. Politinės partijos – ypatingos viešojo politinio gyvenimo dalyvės. Įstatymų leidėjo įgaliojimai reguliuoti politinių partijų finansavimą (konkrečiai Konstitucijos 35 straipsnio 3 dalis) buvo analizuoti Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarime⁸⁹⁷, kuriame pažymėta, kad politinių partijų steigimosi tikslai ir veikla yra neatsiejami nuo viešosios valdžios siekio, taigi ir nuo dalyvavimo rinkimuose į atstovaujamasias viešosios valdžios institucijas, o politinis siekis yra esminis partijos požymis, kuriuo ji skiriasi nuo kitų įstatymuose nustatytų teisinių formų kolektyvinių subjektų. Jei jų tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams, politinės partijos pagal Konstituciją traktuotinos kaip ypatingos ne tik viešosios valdžios institucijų rinkimų proceso, bet ir laikotarpiu tarp rinkimų kampanijų vykstančio viešojo politinio gyvenimo dalyvės, kurių įvairovė ir konkurencija, t. y. daugiapartinė sistema, sudaro prielaidas užtikrinti politinį pliuralizmą. Šiame kontekste taip pat pažymėtina, kad įstatymų leidėjas pagal Konstitucijos 35 straipsnio 3 dalį turi reglamentuoti politinių partijų steigimą ir veiklą, o tai darydamas, įstatymų leidėjas gali nustatyti politinių partijų finansavimo šaltinius, būdus ir šio finansavimo kontrolės tvarką. Kartu galima nustatyti ir tokius politinių partijų finansavimo šaltinius, būdus, apimančius valstybės biudžeto lėšų skyrimą politinėms partijoms, kuriais siekiama užtikrinti, kad politinės partijos, kurių kandidatai atitinkamuose rinkimuose yra gavę reikšmingą rinkėjų pritarimą (pasitikėjimą), turėtų galimybę šį rinkėjų pritarimą (pasitikėjimą) stiprinti demokratiškais ir tei-

⁸⁹⁷ Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 40-1973.

sėtai politinio siekio įgyvendinimo būdais. Tai dar kartą pabrėžė Konstitucinis Teismas 2019 m. birželio 7 d. nutarime⁸⁹⁸, kuriame aptarė įstatymų leidėjui kylančią pareigą nustatyti tokį santykių, susijusių su šiuo pasirinktu politinių partijų finansavimo šaltiniu, reguliavimo modelį, kuriuo būtų užtikrintas tinkamas, skaidrus ir viešas politinėms partijoms skiriamų valstybės biudžeto lėšų paskirstymas pagal įstatyme nustatytą procedūrą, aiškius, objektyvius kriterijus ir (ar) sąlygas, kitus esminius valstybės biudžeto lėšų paskirstymo politinėms partijoms elementus (terminus), taip siekiant užtikrinti šio proceso skaidrumą ir objektyvumą, nesudaryti galimybių valstybės institucijoms, įgaliotoms paskirstyti valstybės biudžeto lėšas, piktnaudžiauti joms suteiktais įgaliojimais ar neteisingai, neskaidriai skirstyti valstybės biudžeto lėšas ir taip pažeisti atsakingo valdymo, racionalaus valstybės turto tvarkymo principus. Įstatymų leidėjas, įtvirtindamas santykių, susijusių su politinių partijų finansavimo šaltiniais, būdais ir kontrole, reguliavimo modelį, yra saistomas Konstitucijos, t. y. negali sudaryti prielaidų paneigti ar iškreipti politinių partijų, kaip visuomeninių (nevalstybinių) organizacijų, prigimtį, daryti neigiamą įtaką daugiapartinės sistemos laisvai raidai, neproporcingai pasunkinti politinių partijų, neatitinkančių sąlygų, kuriomis galima gauti valstybės biudžeto lėšų, galimybes įgyvendinti savo politinį siekį, taip pat negali nustatyti ir tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų sudarytos prielaidos gauti viešąjį (valstybinį) finansavimą partijoms, padariusioms įstatymų pažeidimus, kurie valstybės institucijų, turinčių teisę vykdyti politinės kampanijos finansavimo kontrolę, įvertinti kaip esminiai (šturkštūs), arba nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtintos tokios valstybės biudžeto lėšų skyrimo politinėms partijoms sąlygos, kurios neproporcingai pasunkintų jų galimybes įgyvendinti savo politinį siekį, pažeistų atsakingo valdymo, racionalaus valstybės turto tvarkymo principus ar neigiamai veiktų laisvą daugiapartinės sistemos raidą⁸⁹⁹.

Lietuvoje politinių partijų finansavimą ir finansavimo kontrolės tvarką reglamentuoja PPI. Tam tikros nuostatos, susijusios su politinių partijų finansavimu, yra įtvirtintos Politinių kampanijų finansavimo ir finansavimo kontrolės įstatyme (toliau – PKFI). PKFI 7 straipsnyje nustatyta, kad politinių partijų politinės kampanijos finansuojamos tik iš šių šaltinių: 1) politinės partijos lėšų, gautų iš politinės partijos finansavimo šaltinių ir skirtų politinės partijos, kandidatų ir kandidatų sąrašų politinėms kampanijoms finansuoti; 2) politinės kampanijos laikotarpiu politinės partijos gaunamų pagal šį įstatymą turinčių teisę aukoti fizinių asmenų aukų politinei kampanijai; 3) politinės kampanijos laikotarpiu politinės partijos iš Lietuvos Respublikoje registruotų bankų arba kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje ar Europos ekonominės erdvės valstybėje registruoto banko padalinio, veikiančio Lietuvos Respublikoje, gaunamų paskolų; 4) palūkanų už politinės kampanijos sąskaitoje esančias lėšas. Politinės partijos lėšas politinei kampanijai finansuoti privalo laikyti politinės kampanijos sąskaitoje, kuriai negali būti taikomos jokios laikinosios apsaugos priemonės.

PPI 19 straipsnyje numatyta, kad politinės partijos finansavimo šaltiniais yra laikomi tik: 1) politinės partijos nario mokesčiai; 2) valstybės biudžeto asignavimai; 3) politinės partijos lėšos, gautos iš PPI 17 straipsnyje nurodytos kitos jos veiklos (leidybos, spaudos ir atributikos platinimo, nuosavybės teise priklausančio turto valdymo, naudoji-

⁸⁹⁸ Konstitucinio Teismo 2019 m. birželio 7 d. nutarimas. TAR. Nr. 9303.

⁸⁹⁹ *Oficialioji konstitucinė doktrina: svarbiausios nuostatos (1993–2020)*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2020, <https://www.lrkt.lt/data/public/uploads/2020/10/oficialioji-konstitucine-doktrina-web.pdf>.

mo ir disponavimo juo, politinių bei kultūrinių renginių (paskaitų, parodų ir kitų) organizavimo ir kita veikla); 4) Lietuvos Respublikoje registruotų bankų arba kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje ar Europos ekonominės erdvės valstybėje registruotų bankų padalinių, veikiančių Lietuvos Respublikoje, politinei partijai suteiktos paskolos; 5) palūkanos už banko sąskaitoje esančias lėšas; 6) nuolatinio Lietuvos gyventojų savanoriškai skiriama vieno procento dydžio sumokėto metinio pajamų mokesčio dalis; 7) politinės kampanijos laikotarpiu politinės partijos gaunamos turinčių teisę aukoti fizinių asmenų aukos šios politinės partijos politinei kampanijai finansuoti. Politinės partijos įstatuose numatytiems tikslams įgyvendinti gali turėti trumpalaikio ir ilgalaikio turto, tačiau šis turtas ir lėšos negali būti skirstomi jos nariams. Politinė partija su jos politine kampanija susijusius įsiskolinimus apmoka politinės partijos lėšomis. Taip pat yra leidžiama aukoti iškeltų kandidatų ir kandidatų sąrašų ar referendumo politinėms kampanijoms.

Finansuoti politines partijas kitomis nei anksčiau nurodyta lėšomis draudžiama. Politinei partijai gavus lėšų iš neleistinų politinės partijos finansavimo šaltinių, kai lėšų šaltinis yra žinomas, už politinės partijos apskaitą atsakingas asmuo per 5 darbo dienas nuo tokių lėšų gavimo dienos turi lėšas grąžinti jas pervedusiam asmeniui, nurodydamas atsisakymo priimti lėšas priežastis. Jeigu lėšų šaltinis per 10 darbo dienų nenustatomas, už politinės partijos apskaitą atsakingas asmuo lėšas perveda į valstybės biudžetą. Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimu lėšų grąžinimas ar pervedimas į valstybės biudžetą sustabdomas, jeigu dėl neleistino politinių partijų finansavimo yra pradėtas (vyksta) baudžiamasis procesas ar pagal PPĮ 29 straipsnį atliekamas politinės partijos veiklos tyrimas. Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimu lėšų grąžinimas jas pervedusiam asmeniui ar pervedimas į valstybės biudžetą tęsiamas, kai nutraukiamas ikiteisminis tyrimas, byla ar procesas, ar politinės partijos veiklos tyrimas, taip pat kai įsiteisėja išteisinamasis nuosprendis arba įsiteisėja apkaltinamasis nuosprendis, tačiau šios lėšos nėra konfiskuojamos. Jeigu politinė partija priima ir panaudoja lėšas iš neleistinų politinės partijos finansavimo šaltinių, Vyriausioji rinkimų komisija priima sprendimą, kuriuo įpareigoja politinę partiją tokio pat dydžio sumą, kurią politinė partija priėmė ar panaudojo iš neleistinų politinės partijos finansavimo šaltinių, per 20 darbo dienų pervesti į valstybės biudžetą, išskyrus atvejus, kai dėl šiurkštaus Įstatymo pažeidimo politinei partijai nebuvo skirti valstybės biudžeto asignavimai.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad politinės partijos nario mokesčiai yra dvejopi – tai stojamasis nario mokestis ir periodinis nario mokestis. Paminėtina, kad politinės partijos įstatuose gali būti nustatyta ir kitų nario mokesčių. Politinės partijos narys per kalendorinius metus politinei partijai gali sumokėti nario mokesį, neviršijantį 20 paskelbto praėjusių kalendorinių metų ketvirto ketvirčio šalies ūkio vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio (toliau – VMDU) dydžių. Bendra politinės partijos nario mokesčio politinei partijai suma per kalendorinius metus negali viršyti 10 procentų politinės partijos nario deklaruotų praėjusių kalendorinių metų (kai nario mokestis mokamas po gegužės 1 dienos) arba užpraėtų kalendorinių metų (kai nario mokestis mokamas iki gegužės 1 dienos) metinių pajamų. Jeigu bendra politinės partijos nario mokesčių politinei partijai suma per metus viršija 360 eurų, politinės partijos narys privalo deklaruoti savo turtą ir pajamas. Prieš priimdamas politinės partijos nario mokesį, kurio suma per metus viršija 360 eurų, už politinės partijos apskaitą atsakingas asmuo Vyriausiosios rinkimų komisijos informacinėje sistemoje patikrina, ar politinės partijos nario mokestis atitinka šio įstaty-

mo reikalavimus dėl jo dydžio. Priimamas tik šio įstatymo reikalavimus atitinkantis nario mokestis. PPI reikalavimų neatitinkantis nario mokestis laikomas neleistinu politinės partijos finansavimo šaltiniu. Nario mokestis, viršijantis 0,3 VMDU dydį, privalo būti mokamas tik banko pavedimu, o ne banko pavedimu gautą nario mokestį už politinės partijos apskaitą atsakingas asmuo ne vėliau kaip per 10 darbo dienų nuo nario mokesčio gavimo perveda į politinės partijos einamąją banko sąskaitą. Politinė partija registruoja nario mokestį sumokėjusius savo narius, nurodydama jų sumokėto nario mokesčio dydį, o politinės partijos nario mokesčio registracijos žurnalas kartu su politinės partijos metinių finansinių ataskaitų rinkiniu yra pateikiamas Vyriausiajai rinkimų komisijai.

Pagal PPI 20 straipsnį valstybės biudžeto asignavimai politinėms partijoms numatomi Lietuvos Respublikos kiekvienų metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatyme ir skiriami per Vyriausiosios rinkimų komisijos vykdomą atskirą biudžeto programą. Valstybės biudžete yra nustatoma bendra valstybės biudžeto asignavimų politinėms partijoms suma. Jeigu Vyriausioji rinkimų komisija pripažįsta, kad politinė partija šurkščiau pažeidė Įstatymą arba padarė šurkštų politinės kampanijos finansavimo pažeidimą, šiai politinei partijai Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimu iki dvejų metų nuo sprendimo įsiteisėjimo dienos valstybės biudžeto asignavimai neskiriami. Jeigu nustatoma, kad politinė partija pažeidė PPI 26 straipsnio 3 dalyje nustatytus reikalavimus, Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimu politinei partijai neskiriama valstybės biudžeto asignavimų suma, atitinkanti nepaviešintų sutarčių, sudarytų pagal Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymą, vertę, o nepaskirstyti valstybės biudžeto asignavimai grąžinami į valstybės biudžetą.

Valstybės biudžeto asignavimai politinėms partijoms gali būti naudojami tik: 1) politinei kampanijai finansuoti; 2) rinkimų užstatui; 3) ilgalaikiam ir trumpalaikiam turtui įsigyti; 4) atsiskaityti su darbuotojais; 5) mokesčiams ir kitoms įmokoms į valstybės biudžetą, privalomojo valstybinio socialinio draudimo bei privalomojo sveikatos draudimo įmokoms; 6) paslaugų teikimo išlaidoms; 7) politinės partijos politinės kampanijos skoloms apmokėti; 8) politinės partijos paimtoms paskoloms apmokėti. Valstybės biudžeto lėšomis negali būti laiduojama, garantuojama už trečiųjų asmenų įsipareigojimus, taip pat šiomis lėšomis negali būti atlyginama trečiųjų asmenų padaryta žala. Kaip buvo panaudoti valstybės biudžeto asignavimai, politinė partija nurodo valstybės biudžeto asignavimų panaudojimo ataskaitoje, teikiamoje kartu su politinės partijos finansinių ataskaitų rinkiniu. Per metus nepanaudoti valstybės biudžeto asignavimai lieka politinės partijos valstybės biudžeto asignavimų sąskaitoje ir gali būti naudojami kitais metais pagal PPI leidžiamai veiklai finansuoti. Paminėtina, kad valstybės biudžeto asignavimų sąskaitai negali būti taikomos jokios laikinosios apsaugos priemonės.

Politinės partijos, kurios įstatymų nustatyta tvarka įregistruotos Juridinių asmenų registre ir atitinka įstatymų reikalavimus dėl politinės partijos narių skaičiaus ir kurioms nėra pradėta pertvarkymo arba likvidavimo procedūra, turi teisę į valstybės biudžeto asignavimus politinės partijos veiklai finansuoti. Tai numato PPI 21 straipsnio nuostatos. Valstybės biudžeto asignavimai politinės partijos veiklai finansuoti paskirstomi toms nustatytus kriterijus atitinkančioms politinėms partijoms, kurios yra gavusios ne mažiau kaip 2 procentus visų rinkėjų balsų, paduotų už politinių partijų kandidatus tuose Seimo, savivaldybių tarybų rinkimuose, rinkimuose į Europos Parlamentą, pagal kurių rezultatus paskirstomi šie valstybės biudžeto asignavimai. Šie asignavimai politinių partijų veiklai

finansuoti yra paskirstomi pagal Seimo, savivaldybių tarybų rinkimų, rinkimų į Europos Parlamentą (pakartotinių, naujų rinkimų ir pakartotinio balsavimo), kuriuose išrinktų kandidatų įgaliojimai nėra nutrūkę arba jiems nutrūkus laisva vieta buvo užimta neren-giant rinkimų, galiojančius rezultatus: 1) paskutinių Seimo, savivaldybių tarybų rinkimų, rinkimų į Europos Parlamentą daugiamandatėje rinkimų apygardoje. Tuo atveju, kai kel-tų kandidatų sąrašas yra koalicinis, gautų balsų skaičius politinėms partijoms paskirstomas proporcingai koaliciniame sąraše esančių kandidatų skaičiui; 2) paskutinių Seimo rinki-mų, paskutinių pakartotinių rinkimų, paskutinių naujų rinkimų vienmandatėse rinkimų apygardose. Jeigu kandidatą iškėlė kelios politinės partijos, kandidato gauti balsai po ly-giai paskirstomi jį iškėlusioms politinėms partijoms; 3) paskutinio pakartotinio balsavimo vienmandatėse Seimo rinkimų apygardose. Jeigu pakartotinis balsavimas, išrinkus Seimo narių rinkimuose, pakartotiniuose rinkimuose ar naujuose rinkimuose, nebuvo rengiamas, tai vietoj pakartotinio balsavimo rezultatų imami paskutiniai rinkimų, pakartotinių rinki-mų ar naujų rinkimų rezultatai šioje vienmandatėje rinkimų apygardoje. Jeigu kandidatą iškėlė kelios politinės partijos, kandidato gauti balsai po lygiai paskirstomi jį iškėlusioms politinėms partijoms.

Valstybės biudžeto asignavimų politinės partijos veiklai finansuoti dydis, skiriamas politinei partijai, nustatomas šia tvarka: 1) sumuojant tik rinkėjų balsus, paduotus už tų politinių partijų, kurioms gali būti skiriami valstybės biudžeto asignavimai politinės partijos veiklai finansuoti, kandidatus, nustatomas visų balsų skaičius; 2) vieno rinkėjo balso pusės metų finansinis koeficientas nustatomas pusę valstybės biudžeto asignavimų, skirtų politinės partijos veiklai finansuoti, dalijant iš visų rinkėjų balsų skaičiaus; 3) poli-tinei partijai skiriami valstybės biudžeto pusmetiniai asignavimai politinės partijos veiklai finansuoti nustatomi vieno rinkėjo balso pusės metų finansinį koeficientą padauginus iš rinkėjų, padavusių savo balsus už šios politinės partijos kandidatus, balsų skaičiaus; 4) jeigu vienmandatėje rinkimų apygardoje politinės partijos keltas kandidatas buvo pripa-žintas šiurkščiai pažeidęs Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo, Lietuvos Respu-blikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo ar Lietuvos Respublikos politinių kampanijų finansavimo ir finansavimo kontrolės įstatymo reikalavimus arba kandidatų sąrašas buvo pripažintas šiurkščiai pažeidęs PKFĮ reikalavimus, už tą kandidatą vienmandatėje rinkimų apygardoje ar tą kandidatų sąrašą paduoti rinkėjų balsai skirstant valstybės biudžeto asi-gnavimus neskaiciuojami.

Politinei partijai skiriamą valstybės biudžeto asignavimų, skirtų politinės partijos veiklai finansuoti, dydį nustato Vyriausioji rinkimų komisija ir ne vėliau kaip iki kiekvie-nų metų balandžio 15 dienos ir lapkričio 15 dienos perveda į politinės partijos valstybės biudžeto asignavimų sąskaitą. Jeigu po Seimo rinkimų yra įregistruojama nauja PPĮ 21 straipsnio 1 dalyje nustatytus kriterijus atitinkanti politinė partija, kuri yra parlamentinė partija, jos veiklai finansuoti skiriami valstybės biudžeto asignavimai, kurių dydis lygus mažiausiems parlamentinei partijai praėjusiais kalendoriniais metais skirtiems valstybės biudžeto asignavimams, padaugintiems iš naujos parlamentinės partijos ir mažiausiai fi-nansuojamos parlamentinės partijos frakcijų narių skaičiaus santykio. Valstybės biudžeto asignavimai skiriami iki pirmųjų Seimo rinkimų po naujos politinės partijos įregistravi-mo.

PPĮ nustato, kad politinės partijos kiekvienais metais, ne vėliau kaip iki kovo 15 dienos, pateikia Vyriausiajai rinkimų komisijai patvirtintą praėjusių kalendorinių metų

politinės partijos finansinių ataskaitų rinkinį ir kitus dokumentus, nurodytus PPI 23 straipsnyje. Vyriausioji rinkimų komisija: 1) tvirtina valstybės biudžeto asignavimų panaudojimo ataskaitos ir politinės partijos narių mokesčių registracijos žurnalo formas, jų pildymo ir pateikimo tvarkos aprašus; 2) suderinusi su Lietuvos auditorių rūmais tvirtina techninę užduotį politinės partijos patikrinimą atliekančioms audito įmonėms, nustatydamas auditoriaus atliekamo darbo mastą; 3) jos nustatyta tvarka kontroliuoja, kaip politinės partijos laikosi reikalavimų, ir siūlo traukti atsakomybėn už PPI pažeidimus arba kreiptis į kitas institucijas, kurioms įstatymų suteikta kompetencija leidžia patikrinti, kaip laikomasi įstatymų nustatytų reikalavimų; 4) sudaro sąlygas ir atsako, kad jos interneto svetainėje politinės partijos finansinių ataskaitų rinkinys ir PPI 23 straipsnio 2 dalyje nurodytas jo priedas būtų skelbiami nedelsiant gavus jo duomenis ir atnaujinami, kad šie duomenys atitiktų gautą informaciją; 5) sudaro sąlygas ir atsako, kad jos interneto svetainėje būtų skelbiami politinių partijų narių, per kalendorinius metus sumokėjusių daugiau negu 360 eurų nario mokesčių, sąrašai, juose būtų nurodytas politinės partijos nario vardas, pavardė ir sumokėta suma; 6) tvirtina politinių partijų finansinių ataskaitų rinkinių ir politinių partijų sąskaitų išrašų pateikimo Vyriausiajai rinkimų komisijai tvarkos aprašus. Vyriausioji rinkimų komisija už nuolatinę informacijos apie politinių partijų finansavimo pažeidimus pateikimą laiku yra atsakinga Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybai, Lietuvos Respublikos generalinei prokuratūrai. O Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka atlieka valstybės biudžeto asignavimų, skirtų politinėms partijoms, naudojimo auditą.

Valstybės biudžeto asignavimų mokėjimas nutraukiamas, jei juos gaunanti politinė partija tais pačiais kalendoriniais metais, kuriais jai buvo skirti valstybės biudžeto asignavimai, yra reorganizuojama susijungimo būdu su kita politine partija, kuriai valstybės biudžeto asignavimai yra skiriami nustatyta tvarka. Valstybės biudžeto asignavimai neskiriami tuo atveju, kai naujai politinei partijai atstovaujantys Seimo nariai į Seimą buvo išrinkti kaip politinės partijos, kuriai valstybės biudžeto asignavimai neskirti dėl PPI 20 straipsnio 4 dalyje nurodytų pažeidimų, kandidatai.

9. Politinių partijų atsakomybė, pertvarkymas ir pabaiga

Politinės partijos yra savarankiškos organizacijos, į kurių veiklą valstybės institucijos kištis negali. Kaip nurodoma PPI 28 straipsnyje, politinė partija atsako pagal savo prievoles jai nuosavybės teise priklausančiu turtu, tačiau politinė partija neatsako pagal savo narių prievoles, o nariai neatsako pagal politinės partijos prievoles, taigi politinės partijos ir jos narių atsakomybė yra atribota. Vis dėlto konstitucinė nuostata, kad politinių partijų veikla ir tikslai negali būti priešingi Konstitucijai ir įstatymui, įpareigoja įstatymų leidėją numatyti politinių partijų veiklos priežiūrą ir taikyti įstatymo nustatytas sankcijas tais atvejais, kai politinių partijų veikla prieštarauja Konstitucijai, įstatymams, įstatuose ir programose nustatytiems tikslams. Paminėtina, kad politinė partija kaip juridinis asmuo už padarytas nusikalstamas veikas gali būti traukiama ir baudžiamojon atsakomybėn. Atkreiptinas dėmesys, kad PPI jau kuris laikas nebeumato politinių partijų veiklos sustabdymo instituto. Pagal ankstesnę teisinę reguliavimą, sustabdyti politinės partijos veiklą galėjo Teisingumo ministerija, o šiuo metu taikyti sankcijas Konstituciją ir įstatymus pažeidusiai politinei partijai gali tik teismas.

Galiojantis PPI numato galimybę atlikti politinės partijos veiklos tyrimą. Esant tokiam poreikiui, šis tyrimas atliekamas vadovaujantis Civilinio kodekso nuostatomis, taikomomis tiek, kiek politinės partijos veiklos tyrimo kitaip nereglamentuoja PPI. Pro-

kuroras turi teisę prašyti teismo paskirti ekspertus, kad šie iširtų, ar politinė partija, jos valdymo organai ar jų nariai veikė tinkamai. Netinkama politinės partijos veikla laikytini tokie veiksmai, kai: 1) politinė partija priima sprendimus politinės partijos veiklai naudoti lėšas, gautas iš neleistinių politinės partijos finansavimo šaltinių; 2) politinė partija, jos valdymo organai ar jų nariai sudaro politinės partijos finansavimo sandorius, pažeisdami šio įstatymo reikalavimus. Jeigu nustatoma, kad politinės partijos veikla yra netinkama, teismas gali taikyti vieną iš šių priemonių: 1) laikinai sustabdyti politinės partijos valdymo organų narių įgaliojimus; 2) įpareigoti politinę partiją, jos valdymo organus ar jų narius atlikti tam tikrus veiksmus ar jų neatlikti; 3) likviduoti politinę partiją.

Ne visi pažeidimai, kuriuos padaro politinės partijos, yra vertinami vienodai. Įstatymas apibrėžia ir šiurkščius pažeidimus, kuriais laikoma: žinomai klaidingų duomenų pateikimas politinės partijos finansinių ataskaitų rinkinyje; valstybės biudžeto asignavimų naudojimas ne pagal šiame įstatyme nustatytą paskirtį; saugotinių dokumentų praradimas, kita veikla, dėl kurios negalima nustatyti, ar politinės partijos finansinių ataskaitų rinkinys atitinka tikrovę; politinės partijos finansavimas lėšomis iš neleistinių politinės partijos finansavimo šaltinių. Sprendimą, ar politinė partija padarė šiurkštų šio įstatymo pažeidimą, priima Vyriausioji rinkimų komisija, o tokį priimtą sprendimą politinė partija per 14 dienų nuo sprendimo priėmimo turi teisę apskusti Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui.

Politinių partijų pertvarkymo ir pabaigos pagrindai bei tvarka aptarti PPĮ 9 straipsnyje, numatančiame, kad politinės partijos pertvarkomos, pasibaigia (reorganizuojamos ar likviduojamos) Civilinio kodekso nustatyta tvarka. Tokį sprendimą reorganizuoti arba likviduoti politinę partiją priima politinės partijos suvažiavimas (susirinkimas, konferencija) arba įstatymų nustatytais atvejais teismas. Kai yra specialiosios Civilinio kodekso numatytos aplinkybės, politinė partija gali būti likviduojama Juridinių asmenų registro tvarkytojo sprendimu. Reorganizuojant politinę partiją sujungimo ar padalijimo būdu, kai įvykdytos reorganizavimo sąlygos, nutraukusi po reorganizavimo savo veiklą politinė partija pateikia Teisingumo ministerijai dokumentus dėl jos išregistravimo, o reorganizavimo metu įsteigta nauja politinė partija, kuri yra nutraukusios veiklą politinės partijos teisių perėmėja, pateikia dokumentus dėl jos įregistravimo. Nutraukusi veiklą politinė partija išregistruojama ir reorganizavimo metu įsteigta nauja politinė partija įregistruojama vienu metu. Reorganizuojant politinę partiją prijungimo ar išdalijimo būdu, kai įvykdytos reorganizavimo sąlygos, prisijungusi prie kitos politinės partijos ir nutraukusi savo veiklą politinė partija pateikia Teisingumo ministerijai dokumentus dėl jos išregistravimo, o tęsianti veiklą politinė partija, perimanti nutraukusios veiklą politinės partijos teises ir pareigas, pateikia dokumentus dėl duomenų ir steigimo dokumentų (jeigu jie buvo keičiami) pakeitimų įregistravimo. Nutraukusi veiklą politinė partija išregistruojama ir tęsiančios veiklą politinės partijos duomenų ir steigimo dokumentų pakeitimai įregistruojami vienu metu.

Jeigu politinėje partijoje liko mažiau negu jai steigti reikalaujamas narių skaičius (t. y. mažiau nei 2 000 narių), per 30 dienų apie tokį narių sumažėjimą politinė partija turi pranešti Juridinių asmenų registro tvarkytojui šio registro nuostatuose nustatyta tvarka. Tam tikrais atvejais nustačiusi, kad politinės partijos narių skaičius neatitinka PPĮ reikalavimų, apie šį neatitikimą Juridinių asmenų registro tvarkytojui praneša Teisingumo ministerija. Politinė partija likviduojama Civilinio kodekso nustatyta tvarka, jeigu per šešis mėnesius po narių sumažėjimo politinės partijos nariai nenusprendžia politinės partijos reorganizuoti ar pertvarkyti.